

Elektronička knjiga: pismo, svijet i uređaj (skica)

Ognjen Strpić

Urednik u izdavačkoj kući Jesenski i Turk
ognjen@jesenski-turk.hr

Na vrhu jezika je knjiga moje bake. Objavio ju je Vladimir Nazor 1942. godine u Zagrebu. Baka-gimnazijalka dobila ju je na dar 26. studenog 1942, napisala je tada tintom. Bakin Nazor je uvezan u fine tvrde korice od kartona s onim dubokim reljefom koji podsjeća na kožno uvezane knjige. Naslovna stranica otisnuta je, prema tadašnjem običaju, crvenom bojom. Dok je listam, dodirujem čvrst, gladak i žućkast papir na kojem pipam duboko utisnuta, prekrasna slova – taj „druck“ kako kažu Zagrepčani, najviše mi nedostaje kod novih knjiga. Bakina knjiga je predmet. Kad bih vam ga pokazao, vidjeli biste ga onakvog i onolikog kakav jest. Mogao bih vam ga posuditi, ali samo jednom po jednom: predmeti su uvijek jedni i jedini, i zapravo se ne mogu umnažati. Ali u predmetu knjige otisnuti su znakovi pisma. Kad sam je fotografirao, dobio sam sliku knjige, s kojom se ne može učiniti sve što se moglo s knjigom. Ali tamo gdje je stajao znak, slika znaka ostala je i dalje isti onaj znak.

I u tome je čarolija znakova koja će, tisućama godina nakon što smo je otkrili i iskorištavali na nebrojene načine, omogućiti pojavu i elektroničke knjige. Znakove je, za razliku od predmeta, moguće zabilježiti i prenijeti u medij a da ne izgube svoju funkciju i smisao. Time smo ipak obavili samo pola posla: čitanje – dubinsko čitanje, kako kažu na fakultetu, ili čitanje s razumijevanjem, kako se to zvalo u mojoj osnovnoj školi – zapravo je zahtjevna aktivnost:

Kuća je bila mirna i svijet bijaše tih.

Čitatelj posta knjigom; i ljetna noć

Bje poput svjesnog bivstva knjige.

Kuća je bila mirna i svijet bijaše tih.

Riječi bjehu izgovorene kao da knjige nema,

Osim što se čitač nagnu nad stranicu,

Htio se nagnuti, htio je iznad svega biti

Učenjakom kojem je njegova knjiga istinita, kojem je

Ljetna noć poput savršenstva misli.

Kuća je bila mirna jer je to morala biti. (...)

„Stevensova pjesma opisuje, ali i traži dubinsko čitanje“, primjećuje informatički filozof Nicholas Carr, što samo po sebi nije trivijalan posao i mnogi od nas njime

nikad sasvim ne ovladaju. Veliko olakšanje, donedavno samorazumljivo, čitaču donosi oštra granica između znaka pisma i predmeta papira. Ta je olakšica prvi put dovedena u pitanje kad se taj rub izbrisao, kad su se znakovi pisma na ekranu našli među drugim znakovima, drugim programima, drugim oblicima, koje sve moramo očitati kao znakove i razlučiti ih od znakova pisma. U mom slučaju, posljedica gu-bitka te olakšice je da nisam u stanju pročitati imalo dulji tekst s ekrana.

Umberto Eco, prvo semiotičar a onda i pisac, u svom je predavanju Od Interneta do Gutenberga podijelio knjige na one koje čitamo i one kojima se služimo. Ta podjela isprva čak nije imala veze s Internetom niti s ekranom: rječnicima, leksikonima, priručnicima, uputama za upotrebu, repertorijima,... služimo se odavno, i malo kome je ozbiljno padalo na pamet da iščitava takve knjige. Vjerojatno paradigmat-ska takva knjiga, telefonski imenik, osim što je zaslužio počasno mjesto kao junak viceva o čitanju i dosadi, koja ih bar u vicevima veže, među prvima se smjestila u sebi pogodniji okoliš – elektroničku bazu podataka. Takvom se knjigom lakše služimo: pretražujemo je, pregledavamo, citiramo, a i jeftinija je i lakše prenosiva. Samo se baš ne da lako čitati.

Da bi znakovi išta značili, potrebni smo mi – izgovarači i slušači, zapisivači i čitači. I nije nam lako. S jezikom se ne rađamo, i cijeli život pomalo učimo jezik upotrebljavajući ga. A jedna od ključnih pretpostavki proizvođenja i razumijevanja jezika je da možemo razlučiti znak od onoga što nije znak, pogotovo ne znak istoga jezika. Dok nam za govorenje i razumijevanje govora treba samo ono što sami već jesmo, zapis na papiru podrazumijeva još mnogo toga. Znakovi pisma, kad su na papiru, na njemu stoje u svijetu, više ne samo u nama, a fizički rub papira služi nam kao materijalna granica između našega zapisa i ostatka svijeta. Razlučiti znak od onoga što nije znak i prepoznati ga razmjerno je lako, iako još uvijek itekako zahtjevno, kako pokazuje Stevensova pjesma.

Riječi na papiru imaju svoj fizički položaj, mi ih doslovce upisujemo, utiskujemo, dopisujemo, brišemo, zbijamo ili širimo, vodoravno, okomito i u svim drugim smje-rovima. Sve što treba nešto značiti nešto i znači. Ništa što nije znak ne znači ništa, bar ne u kontekstu knjige. Samo postoji.

Jedini uređaj koji može prikazati elektronički zapis je računalni uređaj. I još gore, e-knjigu čak ne smijemo otisnuti niti na drugi način oteti računalu, i utoliko je zauvijek osuđena na takvo posredništvo.

U računalnom uređaju po definiciji sve je znak, ništa mu ne pripada samo po sebi, sve je – ako je računalno ispravno – artefaktno i točno onako kako je to netko zamislio, oblikovao, svjesno i namjerno, iako možda ne uvijek i najpametnije i najljepše. Na ekranu, znak pisma stoji pokraj znaka sučelja. Pod uvjetom da fizički uopće postoji i nije se pridružila drugim znakovima ekrana, svaka tipka radi samo ono za što je programirana, kako god izgledala i ma gdje točno bila postavljena. Računalno ne samo da je programirljivo, nego je program i jedini način na koji ono funkcionira.

U svijetu, ili svijetu izvan računala, sve je drugačije: zamislite svijet u kojem bi ap-solutno sve oko nas bilo upravo onako kako je to netko namjerno postavio i učinio. Svijet bez koincidencija, čiji svaki sastojak u nekom programskom stanju može

nešto značiti. Ljudi koji tako doživljavaju svijet obično dobiju dijagnozu, ili ih barem proglase svecima. Unutar uvjeta fizičke operabilnosti, rad računala je nevjerojatno nesličan svijetu u kojem živimo, osim u jednoj točki: sve što se može izračunati, može se izraziti logički, i sve što se može izraziti logički, može se izračunati. A sve što se može prikazati simbolički, može se pohraniti u računalo. U jednom jedinom i jedinstvenom segmentu našeg mišljenja, ljudski um i stroj mogu doći do istog rezultata, iako na jako različit način.

Gotovo da bismo mogli reći, da je netko smišljao kako smjestiti tekst knjige u najmanje prijazan ali moguć okoliš za čitatelja, napravio bi mu kompjuter: okviri koji sliče papiru zapravo su programi, znakovi koji ne pripadaju referentnom okviru knjige, pa sve to još u više različitih a sličnih izdanja – programa – koji služe posve različitim stvarima. Konačno, spojio bi ga na Internet i svemu tome dodao više teksta nego što ga za života možemo pročitati, i više ljudi nego što ih stignemo upoznati, na način na koji ih zapravo ne možemo upoznati.

Literatura

Nicholas Carr, Plitko. Što Internet čini našem mozgu (Zagreb: Jesenski i Turk, 2011).

Umberto Eco, Od Interneta do Gutenberga, <http://dl.dropbox.com/u/7325090/tekst/eco96.html> (1996).

Walter Ong, Orality and Literacy (London & New York: Routledge, 2002).

Wallace Stevens, Kuća je bila mirna i svijet bijaše tih, u: *Selected Poems/Izabrane pjesme*, prev. Višnja Sepčić (Zagreb: Matica hrvatska, 2007).

Michael Tomasello, *Origins of Human Communication* (Cambridge, Mass. & London: MIT Press, 2008).

George Yule, *The Study of Language* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2010).